

بررسی مقابله‌ای بندهای موصولی در زبان روسی و فارسی

علی سعیدی^۱، مهنوش اسکندری^۲

چکیده

در پژوهش حاضر به بررسی و مقایسه بندهای پیرو موصولی در جملات مرکب وابسته در زبان فارسی و روسی پرداخته ایم. بند موصولی همان صفت است ولیکن بر خلاف صفت به شکل جمله وارهای وابسته در جمله مرکب وابسته ظاهر می‌شود. در این مقاله به بررسی انواع بندهای پیرو موصولی در زبان فارسی و مقایسه آن‌ها با بندهای پیرو موصولی در زبان روسی، حروف ربط وابستگی در این دو زبان، جایگاه و جابه‌جایی این بندها در جملات روسی و فارسی همت گمارده‌ایم. هدف این پژوهش آنست که با بررسی و تحلیل و مقایسه توصیفی دقیق بندهای پیرو موصولی در دو زبان فارسی و روسی، شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین آن‌ها در دو زبان یاد شده را جهت تسهیل آموزش جملات مرکب روسی به دانشجویان فارسی زبان است، استخراج نماییم. جایگاه بندهای پیرو موصولی در جملات مرکب وابسته روسی و فارسی یکسان است ولیکن این بندها در زبان روسی، بر خلاف آنچه در زبان فارسی رخ می‌دهد، قابلیت جابه‌جایی از مجاورت هسته به انتهای جمله را ندارند، طبقه‌بندی آن‌ها، علائم نگارشی و حروف ربط وابستگی در بندهای پیرو موصولی این دو زبان با یکدیگر متفاوت است.

واژگان کلیدی: بند پیرو موصولی، حروف ربط نقش‌پذیر، حروف ربط، بند پایه، زبان روسی، زبان فارسی

دوره هفدهم شماره ۲۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۹

۱. دکتری آموزش زبان روسی، دانشگاه تهران، ایران (نویسنده مسئول). ali.saeidi64@ut.ac.ir
۲. دانشیار گروه زبان روسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران m_eskandary@atu.ac.ir

مقدمه

«بند به آن واحد زبان فارسی گفته می‌شود که از یک گروه یا بیشتر ساخته شده است و خود در ساختمان واحد بالاتر یعنی جمله به‌کار می‌رود». (باطنی ۷۴) آن‌چنان که نوبهار می‌نویسد، اقسام جمله پیرو در زبان فارسی عبارتند از: «جمله‌های پیرو اسمی، جمله‌های پیرو وصفی و جمله‌های پیرو قیدی (نوبهار ۱۹) فرشید ورد نیز اقسام جمله‌های مرکب و ابستگی را به این ترتیب برمی‌شمارد: (۱) با جمله وارده‌های اسمی (با حروف ربط که، تا، کجا، اگر) (۲) با جمله وارده‌های وصفی (با حروف ربط که و کجا) (۳) با جمله وارده‌های قیدی» (فرشیدورد ۵۳۹) جمله‌های پیرو موصولی یا صفتی که موضوع بحث ما در این پژوهش است به جملاتی اطلاق می‌شود که «با حروف ربط و ابستگی آغاز شده و قابل تاویل به صفت و ابسته آن اسم می‌باشند». (نوبهار ۱۹) «این ساختار که دارای انواع متعددی در هر زبان است و به‌صورت بند پیرو همراه با بند پایه به‌کار می‌رود، به عنوان یک ساختار پیچیده شناخته می‌شود». (نعمت زاده، روشن، غیاثیان و غفاری ۲۲۲)

«بند موصولی همان صفت است که برای توصیف یک اسم به‌کار می‌رود، با این تفاوت بارز که صفت معمولاً به‌صورت یک کلمه ساده یا مرکب، ولی بند موصولی به‌صورت یک جمله‌واره وابسته ظاهر می‌شود». (علیزاده، خالقی زاده ۶۰) اسکابلیکوا نیز راجع به بند موصولی اینچنین می‌نویسد: «بندهای موصولی همانند صفات و معرف‌ها در جملات ساده به بیان ویژگی‌ها و خصوصیات اسامی و اشیا می‌پردازند با این تفاوت که صفات به‌صورت مستقیم پدیده‌ها را توصیف می‌کنند ولیکن بندهای موصولی به شکل غیرمستقیم، یعنی از طریق موقعیتی که به اسم مربوط است، آن را توصیف می‌کنند». (Скобликова 54)

با توجه به اهمیت مقوله نحوی جملات مرکب که بندهای موصولی بخشی از آن محسوب می‌شود و با عنایت به اینکه «درک صحیح از ساختار نحوی زبان برای بیان دیدگاه‌ها و عقاید در پویایی تفکر بشری نقش ویژه‌ای داشته است» (علی اکبری ۷۶)، در این پژوهش بندهای پیرو موصولی در زبان‌های روسی و فارسی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. سؤالاتی که در این مقاله که با روش توصیفی-تحلیلی به رشته تحریر در آمده است، در پی یافتن پاسخ به آن‌ها هستیم عبارتند از: انواع بندهای پیرو موصولی در زبان فارسی و روسی کدامند؟ آیا جایگاه قرار گرفتن این بندها در جملات مرکب

وابسته در این دو زبان یکسان است؟ آیا این بندها در جملات مرکب دو زبان روسی و فارسی از قابلیت جابه‌جایی برخوردارند؟ آیا شکل عنصر موصولی شده در دو زبان با یکدیگر مطابقت دارد؟ حروف ربط نقش‌پذیر در بندهای پیرو موصولی چگونه به فارسی برگردانده می‌شوند؟ فرضیه پژوهش عبارتست از اینکه به دلیل تفاوت‌های ساختاری زبان روسی و فارسی علی‌الخصوص تفاوت در حروف ربط این دو زبان، بندهای پیرو موصولی در جملات مرکب وابسته در زبان فارسی و روسی با یکدیگر تطابق کامل ندارند.

پیشینه تحقیق

موضوع بندهای موصولی در زبان فارسی و دیگر زبان‌ها بارها مورد توجه و مطالعه بوده است. در زبان فارسی در کتاب‌های دستور زبان فارسی (فرشیدورد ۱۳۹۲)، لازار (۱۳۹۳)، ماهوتیان (۱۳۸۷)، نوبهار (۱۳۷۲) و دیگران) به تفصیل به موضوع جملات مرکب وابسته و انواع بندهای پیرو در زبان فارسی پرداخته شده است. این موضوع در مقالات نیز مورد بررسی پژوهشگران قرار گرفته است. علیزاده و خالقی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان "به کارگیری بندهای موصولی فاعلی-فاعلی و فاعلی-مفعولی: مقایسه نوشتار فارسی آموزان عربی زبان سطح میانی و پیشرفته"، به مطالعه میزان کاربرد این بندها توسط فارسی آموزان عربی زبان و تحلیل خطاهای آنان پرداخته‌اند. معرفت و رحمانی (۲۰۰۹) یادگیری بندهای موصولی انگلیسی را توسط فارسی زبانان مورد بررسی قرار دادند، محمودی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان "ساخت نحوی بدل و بند موصولی توضیحی در زبان فارسی امروز"، پس از ارائه توصیف جامعی از ساخت‌های موازی در زبان فارسی به این نتیجه می‌رسد که رویکرد همپایگی دوریز برای بازنمایی عبارات معترضه و رویکرد افزودگی برای بندهای موصولی توضیحی کارآمد هستند. ایشیزوکا (۲۰۰۵) به بررسی بندهای موصولی در زبان ژاپنی که یک زبان فاعل-فعل-مفعول است پرداخته و به این نتیجه رسیده که بندهای موصولی فاعلی در این زبان ساده‌تر از بندهای موصولی مفعولی هستند. سو (۲۰۰۶) جنبه جهانی زبان‌ها با روساخت‌های مختلف را در بندهای موصولی نشان می‌دهد. ژو (۲۰۰۹) به بررسی یادگیری بندهای موصولی چینی توسط خارجی زبانانی که این زبان را فرا می‌گیرند پرداخته است. پژوهش‌هایی نیز به زبان روسی در این زمینه به رشته تحریر در آمده

است. اسکابلیکوا (۲۰۰۶) در کتاب "نحو جملات مرکب" به تفصیل بندهای پایه و انواع بندهای پیرو را در زبان روسی مورد مطالعه قرار می‌دهد. فامینیخ (۲۰۱۲) در کتاب خود تحت عنوان "زبان روسی معاصر: نحو جملات مرکب" به بررسی جملات مرکب و بندهای پیرو می‌پردازد. خاداشووا (۲۰۰۹) در مقاله‌ای با عنوان "مقایسه بندهای پیرو موصولی در زبان روسی و اوستی" به کشف شباهت‌ها و تفاوت‌های این بندها در این دو زبان می‌پردازد. نوآوری مقاله حاضر در اینست که موضوع مقایسه بندهای موصولی در زبان روسی و فارسی و یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها برای اولین بار در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است.

بررسی و یافته‌ها

۱. انواع بندهای موصولی در زبان فارسی و روسی

«عمده مطالعات (قب، ۱۹۹۰؛ هگمن، ۱۹۹۱؛ چینکو، ۲۰۰۸؛ کامری، ۱۹۸۱؛ کینان، ۱۹۸۵؛ تالر من، ۱۹۹۸؛ گیون، ۲۰۰۱؛ دیکسون، ۲۰۱۰؛ و غیره) چه سنتی و چه جدید پدیده بندهای موصولی را در دو دسته کلی و متمایز تحت عناوین تحدیدی (توصیفی/محدود/وابسته) و غیر تحدیدی (توضیحی/نامحدود/بدلی/آزاد) تقسیم‌بندی کرده‌اند». (آزموده، عمو زاده، رضایی ۶۰). عبدالله نژاد و معرفت نیز بر این نکته صحه گذاشته و می‌نویسند: «در زبان فارسی مانند زبان انگلیسی دو نوع بند موصولی وجود دارد که عبارتند از عادی که اسم هسته را توصیف می‌کنند و آزاد که به جای توصیف کردن اسم هسته به تنهایی به کار می‌روند و دارای یک هسته آشکار نیستند». (Abdollahnejad, Marefat 136) بند موصولی تحدیدی «با - ی که آغاز می‌شود. - ی را نباید با - ی نکره‌ساز و وحدت یا وصفی یکی دانست. پسوند مورد نظر ما را در دستور سنتی فارسی پسوند ارجاعی یا اشاره می‌نامند. - ی اشاره به اسمی که هسته است متصل می‌شود و پس از آن "که" و بند موصولی می‌آیند. اسم هسته در این حالت معرفه است (زنی که وارد اتاق شد) و قبل از گروه اسمی نکره "یه/یک" قرار می‌گیرد (یه پسری که کلاه سرش بود)». (ماهوتیان ۴۱)

بندهای موصولی غیر تحدیدی «با که شروع می‌شوند و پس از مرجع می‌آیند. پسوند اشاره - ی را با بند غیر محدود کننده به کار نمی‌برند. مرجع معرفه‌ای را که فاعل است با صفت اشاره یا ملکی به صورت معرفه در می‌آورند. اسامی خاص و معدود ها و

اسامی جمع بسته شده نیز معرفه هستند. اگر مرجع بند موصولی، مفعول مستقیم معرفه باشد مفعول نما به هسته متصل می‌شود و پس از آن بندی که با که آغاز می‌شود قرار می‌گیرد. (اون مردو که روزنامه می‌خوند پیدا کرد) مرجع نکره را با علامت یه (یک) و یا پسوند نکره - ی یا ترکیبی از این دو نشان می‌دهند (یه زن بود که مجله می‌خوند). (ماهوتیان ۴۲) بندهای موصولی در زبان روسی بر اساس «ویژگی‌های اسم هسته یا مرجع و ضمیری که در بند پایه، پیش از اسم مرجع به‌کار می‌رود به سه دسته تقسیم می‌شوند» (Фоминых 128).

۱) определительно-выделительные یا **بند موصولی ممیز** که در آن اسم مرجع، موضوعی را بیان می‌کند که بند موصولی ویژگی آن را توصیف می‌کند. ویژگی دستوری چنین بندهایی وجود یا امکان افزودن ضمیر тот (ضمیر اشاره به دور به معنای آن) پیش از اسم هسته که در بند پایه قرار دارد و در بند پیرو توصیف می‌شود، است.

Мне пришлось близко встретиться с Лешковской в Нижнем, во время той поездки, о которой я уже упоминала.

۲) определительно-качественные یا **بند موصولی کیفی**. ویژگی‌های کیفی یک پدیده یا شیء را بیان می‌کند. ویژگی ای که این بند موصولی را از دیگر بندها متمایز می‌سازد، وجود و یا امکان استفاده از ضمیر такой (به معنای آنطور، آن‌گونه، آن و ...) پیش از اسم هسته است که در جمله پیرو به توصیف آن پرداخته می‌شود.

Он просто молча смотрел на сына, подбирая (такие) слова, какие можно сказать в эту минуту.

۳) определительно-присоединительные یا **بند موصولی اضافی**. ویژگی بارز این بندها عدم امکان استفاده از ضمائر، پیش از اسم هسته است که در جمله پایه قرار دارد و در جمله پیرو توضیح داده می‌شود. ویژگی‌های دیگر این جملات «امکان حذف بند پیرو از جمله و عدم امکان مورد پرسش قرار دادن کلمه‌ای که در بند پیرو توضیح داده می‌شود با ضمیر پرسشی какой (به معنای کدام؟ چه؟ چگونه؟) می‌باشد. همچنین کلمه مرجع یا هسته در بند پایه این جملات مرکب یک اسم خاص (مکان، شخص و ...) است یا اسمی است که کاملاً شناخته شده است (شنونده یا خواننده از قبل این اسم را می‌شناسند و یا پیش از رسیدن به جمله مرکب با بند موصولی با آن آشنایی پیدا

کرده‌اند». (Скобликова 58)

همچنین «بند پایه در این جملات، بر خلاف دو دسته دیگر، کامل است و نیازی به توضیح در بند پیرو موصولی ندارد و بند موصولی نیز کامل است و تنها خاصیت توضیح اضافی را دارد و پیوند بین بند پایه و پیرو بسیار ضعیف است به گونه‌ای که می‌توان این دسته از جملات مرکب وابستگی را به جملات مرکب همپایگی تاویل کرد و جمله مرکب همپایه را جایگزین جمله مرکب وابسته کرد، همچنین امکان تاویل این گونه جملات به دو جمله ساده نیز وجود دارد». (Скобликова 58) در نمونه نخست جمله مرکب با پیرو موصولی اضافی نشان داده شده است، همین جمله در نمونه دوم با حرف ربط "И" (به معنای "و") به صورت جمله مرکب همپایه در آمده است و در نمونه سوم به دو جمله ساده تاویل شده است و دلیل این امر آنست که بند پایه نیازی به توضیح ندارد.

Видались они и в Крыму, где у них было много общих знакомых...

Видались они и в Крыму и у них было много общих знакомых...

Виделись они и в Крыму. Там у них было много общих знакомых...

می‌توان گفت بندهای پیرو موصولی-کیفی در زبان روسی با بندهای غیر تحدیدی در زبان فارسی مشابهند و قابلیت حذف از جمله مرکب را دارا هستند، چرا که در زبان روسی «بندهای موصولی-کیفی را می‌توان از جملات وابسته حذف کرد، زیرا بند پایه در این جملات کامل است». (Скобликова 58) و در زبان فارسی نیز گفته می‌شود «بندهای پیرو موصولی تحدیدی که بر خلاف بندهای پیرو موصولی غیر تحدیدی به لحاظ نحوی جزیی از ساختار موضوعی بند اصلی می‌باشند و حذف آن‌ها جمله را غیر دستوری می‌کند» (آزموده، عمو زاده، رضایی ۷۳) که نشان می‌دهد حذف بند موصولی غیر تحدیدی از جملات مرکب امکانپذیر است.

۲. حروف ربط وابستگی در جملات مرکب روسی و فارسی

بندهای موصولی در زبان فارسی دارای دو نشانه صرفی هستند که عبارتند از: ۱) پیوند که و ۲) پسوند -ی، که اولی مختص بندهای موصولی نیست. این پیوند در جملات مرکب وابستگی و علی‌الخصوص در جمله واردهای قیدی به وفور به چشم می‌خورد و دومین نشانه، یعنی پسوند -ی تنها مختص بندهای موصولی تحدیدی است. «تک

جمله‌های وصفی با ادات که، که هیچگاه صرف نمی‌شود، در جمله می‌آیند و مرجع آن‌ها در جمله وصفی معمولاً به تناسب نقشی که بر عهده دارد، با یک ضمیر شخصی یا ضمیر اشاره نشان داده می‌شود». (لازار ۲۶۱) به گفته فرشیدورد «پیوند هایی که جمله وار و وصفی می‌سازند و به موصول معروفند عبارتند از که و کجا که دومی دیگر در نثر امروز به کار نمی‌رود و اختصاص به آثار قدیم به‌ویژه شاهنامه و ویس و رامین دارد». (فرشیدورد ۵۳۷)

یکی از تفاوت‌های بارز زبان روسی با زبان فارسی و از ویژگی‌های منحصر بفرد این زبان که در آن «اشکال نحوی خاصی در قالب یک جمله هستند که عناصر معناساز یک خبر یا قضیه را بیان می‌کنند» (مرادی، مدائنی اول ۳۵)، وجود حروف ربط نقش‌پذیر برای ارتباط بین بندهای پیرو و پایه است. حروف ربط نقش‌پذیر عبارتند از «حروف ربطی که در بند پیرو نقش نحوی می‌پذیرند» (Российский гуманитарный энциклопедический словарь, 2008) یعنی «این کلمات در جملات مرکب وابسته ساز، هم نقش نحوی کلمات مستقل و هم نقش کلمات وابسته و حروف ربط را ایفا می‌کنند». (Караулов 529) «برخی ضمائر موصولی ساده، (кто, что, какой, который, чей, кой), (скольکو) و قیود ضمیری (ظرف ضمیری) (когда, где, куда, откуда) یعنی ضمایی که به زمان، مکان و چگونگی انجام عمل اشاره می‌کنند به عنوان حروف ربط نقش‌پذیر به کار می‌روند». (Бабайцева 176) ضمیر موصولی به ضمیری اطلاق می‌شود که علاوه بر ایجاد ارتباط بین بند پیرو و بند پایه، در بند پیرو نیز نقش نحوی ایفا کند یعنی جانشین اسم یا ضمیر می‌شود. به گفته لازار «در فارسی ضمیر موصولی ساده وجود ندارد». (لازار ۲۶۱) به گفته اسکابلیکوا «تمام حروف ربط نقش‌پذیری که در بندهای پیرو اسمی روسی به کار می‌روند، قابلیت کاربرد در بندهای پیرو موصولی را ندارند که از آن جمله‌اند: «зачем, почему» (Скобликова 58)

البته در زبان فارسی نیز «بسیاری از حروف ربط و گروه‌های ربطی در عین حال نقش قید را هم بازی می‌کنند. از این قبیلند: بعد، آنگاه، هم، نیز، هم‌چنین، به‌علاوه، گذشته از این و .. این‌گونه عناصر را پیوند قیدی یا حرف ربط قیدی می‌نامند». (فرشیدورد ۵۲۶) باید دانست که حروف ربط قیدی در زبان فارسی بر خلاف زبان روسی در بندهای پیرو موصولی به کار نمی‌روند و همان‌گونه که در بالا نیز ذکر آن آمد، فقط حرف ربط "که" بند پایه و پیرو موصولی را در زبان فارسی به یکدیگر می‌پیونداند. همان‌گونه که

گفته شد، حروف ربط نقش‌پذیری که در زبان روسی در بندهای پیرو موصولی و برای ایجاد ارتباط بین بند پیرو و پایه استفاده می‌شوند عبارتند از: *который, какой, чей*، «حرف ربط نقش‌پذیر *который* بسیار پر کاربردتر از دیگر حروف ربط نقش‌پذیر است و در بسیاری موارد می‌تواند جایگزین دیگر حروف ربط نقش‌پذیر نیز شود» (Лекант 512) این حرف ربط نقش‌پذیر می‌تواند نقش‌های نحوی نهاد، مفعول، قید (ظرف) و توصیف‌کننده را در بند پیرو ایفا کند.

حروف ربط *который* و *какой* از جهاتی شبیه به یکدیگرند و کاربرد مشابهی دارند ولی از جهاتی نیز با یکدیگر متفاوتند. حرف ربط نقش‌پذیر *который* که در بند پیرو جانشین اسم مرجع بند پایه می‌شود، به‌طور کامل با آن اسم مطابقت دارد یا دقیقاً همان اسم مرجع است اما حرف ربط نقش‌پذیر *какой* با اسم مرجع تطابق کامل ندارد و تنها شباهت کیفی را بیان می‌کند. این دو حرف ربط نقش‌پذیر کاربرد یکسانی در بندهای پیرو دارند یعنی از نظر جنس و شمار از اسم مرجع تبعیت می‌کنند و اما حالت گرامری آن‌ها با توجه به نقش نحوی ای که در بند پیرو می‌پذیرند تعیین می‌شود. حروف ربط نقش‌پذیر *где, куда, откуда* هنگامی در بند پیرو به‌کار می‌روند که اسم هسته یا مرجعی که در بند پایه قرار دارد و در بند پیرو توصیف می‌شود، دارای معنای مکانی باشد. حرف ربط نقش‌پذیر *когда* در بندهای پیرویی به‌کار می‌رود که اسم مرجع در بند پایه معنای زمانی داشته باشد. حرف ربط نقش‌پذیر *чей* در بندهای پیرویی به‌کار می‌رود که مالکیت چیزی را به اسمی که در بند پایه قرار دارد نشان می‌دهند. «حروف ربط نقش‌پذیر اخیر یعنی *где, куда, откуда, когда* که دارای حالت‌های صرفی نیستند و هم‌چنین حرف ربط *чей* هیچ‌گونه وابستگی دستوری صوری به اسم مرجع در بند پایه ندارند» (Шведова 513) حرف ربط نقش‌پذیر *что* که هیچ‌گاه صرف نمی‌شود در بند پیرو در نقش نهاد و مفعول به‌کار می‌رود.

و اما بندهای موصولی یا وصفی در زبان روسی به دو صورت به جمله پایه مرتبط و متصل می‌شوند. اول به کمک حروف ربط نقش‌پذیر که «اصلی‌ترین عناصر ارتباط بند پیرو موصولی با بند پایه هستند و در تمامی انواع بندهای پیرو موصولی قابلیت کاربرد دارند» (Скобликова 54) که در بالا به تفصیل به آن‌ها پرداختیم و دوم به کمک حروف ربط ساده «که در آن‌ها کیفیتی بیان می‌شود که با آن‌چه در بند پایه آمده مفهوم تقابل دارد» (Нурматова 44) «در این صورت در بند پایه حتماً از ضمیر *такой* استفاده

می‌شود». (130 Фоминых) حروف ربط ساده‌ای که در بند پیرو موصولی روسی به کار می‌روند و «کاربردشان از حروف ربط نقش‌پذیر کمتر است عبارتند از: чтобы, будто, (Адамчик 663) «словно, точно, как».

حروف ربط ساده (نقش ناپذیر) روسی همانند حروف ربط در زبان فارسی تنها نقش ارتباط بین دو بند پیرو و پایه را ایفا می‌کنند و در بند پیرو دارای نقش نحوی نمی‌باشند. برخی از حروف ربط همانند что, как, когда بسته به بندی که در آن به کار می‌روند می‌توانند حرف ربط نقش‌پذیر یا حرف ربط ساده باشند. برای مثال что در جمله A حرف ربط ساده و در جمله B حرف ربط نقش‌پذیر است.

.A) Я сказал, что придет Мария

من گفتم که ماریا خواهد آمد.

.B) Я видел (то), что ты купил

من آن‌چه را که تو خریدی دیدم.

что در بند پیرو متممی A تنها برای اتصال دو جمله به کار رفته است و نقش نحوی ندارد و به همین دلیل حرف ربط ساده به شمار می‌آید ولی همین کلمه در بند پیرو موصولی جمله B نقش نحوی مفعول مستقیم را برای فعل خریدن داراست و به همین دلیل حرف ربط نقش‌پذیر است. تقریباً تمامی حروف ربط نقش‌پذیر و ساده‌ای که بند پایه و پیرو را به یکدیگر مرتبط می‌کنند در زبان فارسی می‌توانند به کمک حرف ربط که ترجمه شوند.

۳. جایگاه و جابه‌جایی بندهای موصولی در جملات فارسی و روسی

جایگاه بند پیرو موصولی در جملات مرکب وابستگی فارسی، پس از اسم هسته است. ماهوتیان در این رابطه می‌نویسد: «چه بند موصولی محدود باشد و چه نامحدود هسته قبل از آنها قرار می‌گیرد». (ماهوتیان، ۱۳۸۷: ۴۲) در جملات مرکب وابستگی روسی نیز بند پیرو موصولی در جایگاه پس از اسم هسته قرار می‌گیرد. والگینا و رزنتال در کتاب خود ویژگی‌هایی را برای بند پیرو موصولی در زبان روسی برمی‌شمارند که یکی از آن‌ها جایگاه قرار گرفتن چنین بندهایی در جمله مرکب است و به این نکته اشاره می‌کنند که «بندهای پیرو موصولی در زبان روسی در جایگاه پس از اسم هسته قرار می‌گیرند».

(Валгина, Розенталь 335)

ممکن است بین اسم مرجع و حروف ربط کلمه یا کلماتی قرار گیرند و میان اسم مرجع و بند پیرو موصولی فاصله ایجاد کنند به این شرط که این کلمات نیز به اسم مرجع مربوط باشند. در مثال زیر این موضوع به چشم می‌خورد (کلمه مرجع بولد شده است و بند پیرو به صورت ایتالیک نمایش داده شده است):

В квартире актрисы Ивановой, где собрались ее друзья, вспыхнули два окна.

در آپارتمان هنرپیشه ایوانوا، که دوستانش در آنجا گرد هم آمدند، دو پنجره بود. در زبان فارسی نیز واژه‌هایی «به‌ویژه گزاره فعلی می‌توانند میان تک جمله وصفی در نقش بدل و اسم مرجع آن جدایی بیندازند: مرد مسنی با لباس فرسوده وارد شد که یک کیف قطور به دستش بود». (لازار ۲۶۲)

از آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که جایگاه بند پیرو موصولی در جملات مرکب وابسته روسی و فارسی مشابه یکدیگر است، اینک به بررسی امکان یا عدم امکان جابه‌جایی بند پیرو موصولی در دو زبان می‌پردازیم. در رابطه با این موضوع در زبان فارسی نظرات متعددی وجود دارد. بنا به گفته گیون «حضور بند موصولی در کنار هسته خود، مطابق با اصل تصویر گونگی زبانی است، چرا که توجه شنونده را به اسمی معطوف می‌کند که بند موصولی بلافاصله کنار آن قرار گرفته است» (Givón, 207). به همین دلیل، جابه‌جایی بندهای موصولی به‌طور معمول در هر شرایطی اتفاق نمی‌افتد، «به‌طور مثال بندهای موصولی تحدیدی می‌توانند جابه‌جا شوند ولی بندهای موصولی غیر تحدیدی جابه‌جا نمی‌شوند». (آزموده، عمو زاده، رضایی ۸۱) گیون معتقد است که جابه‌جایی بند موصولی غیر تحدیدی در زبان فارسی غیر ممکن است (Givón, 207). علاوه بر گیون، راسخ مهند (مهند و همکاران ۳۲) نیز جابه‌جایی بند موصولی غیر تحدیدی را در زبان فارسی غیر ممکن می‌داند. اما عمو زاده و رضایی (آزموده، عمو زاده، رضایی ۸۱) در پژوهش خود به اثبات می‌رسانند، بر خلاف نظر گیون و مهند، بندهای موصولی غیر تحدیدی نیز در زبان فارسی قابلیت جابه‌جایی از مجاورت اسم هسته به انتهای جمله را دارند. نمونه‌های زیر این مطلب را نشان می‌دهد:

تو که از همه جا بی‌خبری قضاوت نکن.

تو قضاوت نکن که از همه جا بی‌خبری. (ارژنگ ۱۵۱)

بندهای پیرو موصولی تحدیدی که «بر خلاف بندهای پیرو موصولی غیر تحدیدی

به لحاظ نحوی جزئی از ساختار موضوعی بند اصلی می‌باشند و حذف آن‌ها جمله را غیر دستوری می‌کند» (آزموده، عموزاده، رضایی ۷۳) نیز قابلیت جابه‌جایی از مجاورت اسم هسته به انتهای جمله را دارا هستند.

فیلمی (رو) که همه دوست داشتند ندیدیم. (ماهوتیان ۴۱)

فیلمی (رو) ندیدیم که همه دوست داشتند.

البته جابه‌جایی بندهای موصولی تحدیدی و غیر تحدیدی محدودیت‌هایی نیز دارد که در این مقال نمی‌گنجد. آنچه به‌طور کلی مهم است اینست که جابه‌جایی این بندها در زبان فارسی امکان‌پذیر است و «طی این پدیده زبانی، بندهای موصولی از مجاورت هسته خارج شده و در انتهای بند اصلی قرار می‌گیرند. جابه‌جایی یا سیالیت ساختاری ویژگی عام بندهای موصولی است. یعنی بر خلاف نظر برخی از پژوهشگران پدیده جابه‌جایی تنها محدود به گونه تحدیدی نیست بلکه در ساختارهای غیر تحدیدی نیز روی می‌دهد». (آزموده، عموزاده، رضایی ۸۱)

و اما «بند پیرو موصولی در جملات مرکب وابستگی روسی جایگاه غیر قابل‌تغییری دارد و همواره پس از کلمه مرجع یا اسم هسته در بند پایه قرار می‌گیرد. به این ترتیب بند پیرو موصولی می‌تواند بعد از بند پایه و یا در وسط بند پایه قرار گیرد». (Скобликова 65) باید دقت داشت که در هر دو مورد بند پیرو موصولی می‌بایست پس از اسم هسته قرار گیرد. در نمونه‌های زیر در جمله اول، بند موصولی در جایگاه پس از اسم هسته و بعد از بند پایه قرار گرفته است و در مثال دوم بند پیرو موصولی پس از اسم هسته و در وسط بند پایه جای گرفته است.

1) Дети пошли в коридор, где вдоль стены лежали их валенки и полушубки (А. Н. Толстой)

2) В доме, где жила актриса Чародеева, вспыхнули два окна.. (А. Н. Толстой).

آن‌چنان‌که در بالا گفته شد، بندهای پیرو موصولی در زبان روسی و فارسی جایگاه یکسانی دارند و در هر دو زبان پس از اسم هسته قرار می‌گیرند ولیکن بندهای پیرو موصولی در زبان فارسی قابلیت جابه‌جایی از مجاورت اسم هسته به انتهای جمله را دارا هستند و این امر در زبان روسی غیر ممکن است و بند پیرو موصولی در این زبان همواره می‌بایست در مجاورت اسم هسته (که ممکن است وابسته ای نیز در مجاورت

خود داشته باشد) قرار گیرد.

۴. عنصر موصولی شونده (موصولی شده) در بند پایه و پیرو در زبان

فارسی و روسی

عنصر موصولی شونده یعنی کلمه مرجع در بند پایه که توسط بند پیرو موصولی توضیح داده می‌شود در زبان‌های روسی و فارسی تنها می‌تواند اسم باشد. لازار در این باره در زبان فارسی می‌نویسد: "هر اسمی را در بند پایه می‌توان موصولی کرد." (ماهوتیان، ص ۴۴) و لکانت نیز این مطلب را در زبان روسی تایید می‌کند و می‌گوید: "بند پیرو موصولی یک اسم را که در بند پایه قرار دارد توصیف می‌کند." (Лекант 124) عنصر موصولی شونده در زبان‌های روسی و فارسی از نظر نحوی می‌توانند فاعل، مفعول مستقیم، مفعول غیر مستقیم بند پایه باشند. «در زبان روسی، بندهای موصولی می‌توانند تمام نقش‌های نحوی که در "سلسله مراتب قابلیت دسترسی" کینان و کامری آمده است، را بپذیرند.» (Polinsky 6)

مردی که مرا تعقیب می‌کرد ایستاد. (مرد=عنصر موصولی شونده و در نقش نحوی نهاد)

ماشینی را که پدرم برایم خریده بود دزدیدند. (ماشین= عنصر موصولی شونده و در نقش مفعول مستقیم)

زنی که نان رو بهش دادم خندید. (زن= عنصر موصولی شونده و در نقش نحوی مفعول غیر مستقیم)

ممکن است عنصر موصولی شده یا اسم هسته در بند پیرو موصولی تکرار شود و یا یک ضمیر جایگزین آن گردد. در مثال اول عنصر موصولی شده تکرار شده و در مثال دوم یک ضمیر جانشین آن شده است.

فرهاد کوهی را کند که آن کوه بعدها نماد عشق شد.

کسی که ما او را می‌شناسیم وارد شد.

این امکان وجود دارد که عنصر موصولی شده یا ضمیری که به آن برمی‌گردد، در بند پیرو موصولی در زبان فارسی تحت شرایطی حذف شود. بنا به گفته لازار «چنانچه خطر بروز ابهام در میان نباشد، ممکن است ضمیری که به مرجع برمی‌گردد، در جمله وصفی حذف شود. این حالت به‌طور کلی در مواردی مصداق می‌یابد که ضمیر نقش

فاعل و یا اغلب نقش مفعول بی واسطه داشته باشد. این امر در مورد اسم های مرجعی که زمان و مکان را می رسانند نیز اغلب صادق است». (لازار ۲۶۲) ماهوتیان نیز در همین رابطه می نویسد: «اسمی که موصولی شده و فاعل یا مفعول مستقیم بند موصولی باشد حذف می شود». (ماهوتیان ۴۲)

کسی که او را می شناسیم وارد شد. (= کسی که ما او را می شناسیم وارد شد). در زبان روسی نیز عنصر موصولی شده امکان حذف از بند پیرو موصولی را داراست، با این تفاوت که در این صورت یک حرف ربط نقش پذیر جایگزین آن می شود ولی در زبان فارسی در بند موصولی کلمه یا حرف ربطی جایگزین عنصر موصولی شده نمی گردد. به گفته اسکابلیکوا «کلمه مرجع یا کلمه ای که در بند پایه و پیرو مشترک است، از بند پیرو موصولی حذف می شود و اغلب یک حرف ربط نقش پذیر جایگزین آن می شود». (58 Скобликова) گفته شد که حروف ربط نقش پذیر در زبان روسی دارای دو کارکرد هستند: ۱) ایجاد ارتباط بین بند پایه و بند پیرو که این کارکرد همان کارکرد حروف ربط در زبان فارسی است. «پیوند یا حرف ربط کلمه ایست که دو یا چند کلمه یا گروه یا جمله واره را به هم می پیوندد؛ بدین سان که یا آنها را هم سان و هم پایه یکدیگر می سازد و یا جمله واره ای را وابسته جمله واره دیگر می کند». (فرشیدورد ۵۲۶ و ۲) بر عهده گرفتن نقش نحوی در بند پیرو که حروف ربط در زبان فارسی چنین کارکردی ندارند. البته «بسیاری از حروف ربط و گروه های ربطی در عین حال نقش قید را هم بازی می کنند. از این قبیلند: بعد، آنگاه، هم، نیز، هم چنین، به علاوه، گذشته از این و .. این گونه عناصر را پیوند قیدی یا حرف ربط قیدی می نامند». (فرشیدورد ۵۲۶) که با موضوع بحث ما متفاوت هستند.

در زبان روسی در مواردی یعنی «تنها در جملات پیرو موصولی-کیفی عنصر موصولی شده یا کلمه مشترک بین بند پایه و پیرو حذف می گردد و حرف ربط ساده برای اتصال بند پایه و بند پیرو موصولی به کار می رود» (62 Скобликова)، این مورد همانند آنچه در زبان فارسی رخ می دهد است، یعنی عنصر موصولی یا ضمیری که به مرجع برمی گردد حذف می شود و در بند پیرو از حرف ربط (ساده) استفاده می شود و کلمه یا حرف ربط نقش پذیری جایگزین اسم مرجع در بند پیرو موصولی نمی شود. نمونه نخست، جایگزینی حرف ربط ساده و نمونه دوم، جایگزینی حرف ربط نقش پذیر را در جملات روسی نشان می دهد:

В нашей камере было такое окно, **что** мы не могли видеть ничего другого, кроме облаков.

در سلول ما پنجره‌ای بود که هیچ چیز جز ابرها را نمی توانستیم ببینیم.
حرف ربط ساده **что** در بند پیرو دارای هیچ نقش نحوی ای نیست و این حرف ربط تنها کارکرد اتصال بند پایه و پیرو را داراست.

Дом, **который** стоял у леса, был просто великолепный.

خانه‌ای که در کنار جنگل بود بسیار با شکوه بود.
حرف ربط نقش‌پذیر **который** در بند پیرو علاوه بر کارکرد اتصال بند پایه و پیرو به یکدیگر، نقش نحوی نهاد را نیز داراست.

۵. علائم نگارشی در بندهای پیرو موصولی فارسی و روسی

هر بند پیرو اعم از بندهای پیرو موصولی یا غیر موصولی در زبان روسی با ویرگول مشخص می‌شود. اگر بند پیرو موصولی میانرو باشد، یعنی در وسط بند پایه قرار گرفته باشد، به وسیله دو ویرگول در ابتدا و انتهای بند پیرو از بند پایه جدا می‌شود که ویرگول اول پیش از حرف ربط (اعم از ساده یا نقش‌پذیر) قرار می‌گیرد و اگر بند پیرو موصولی پسرو باشد، یعنی پس از بند پایه قرار گرفته باشد، پیش از حرف ربط ساده یا نقش‌پذیر یک ویرگول و پس از اتمام بند موصولی، بسته به نوع جمله (خبری، پرسشی، امری) علامت نگارشی مورد نیاز قرار می‌گیرد. در بندهای پیرو موصولی فارسی، بر خلاف آنچه که در زبان روسی اتفاق می‌افتد، پیش از حروف ربط نیازی به استفاده از ویرگول نیست. برای مثال در انواع جملات موصولی زیر، پیش از حروف ربط (حرف که) ویرگول استفاده نمی‌شود:

پسری که به روسی حرف می‌زند، دانشجوی من است.

من کتابی را که شما دادید، مطالعه نکرده‌ام.

شما دختری را که به روسی حرف می‌زند، می‌شناسید؟

نتیجه گیری

در پژوهش حاضر بندهای پیرو موصولی در دو زبان فارسی و روسی مورد بررسی قرار گرفته‌اند و نشان داده شده است که اگر چه این بندها در این دو زبان دارای شباهت‌هایی هستند، ولیکن با یکدیگر تفاوت‌هایی نیز دارند که عدم اطلاع کافی از این

شباهت‌ها و تفاوت‌ها زبان‌آموزان هر یک از این دو زبان را در ساخت و کاربرد این ساختار، در زبانی که می‌آموزند، دچار خطا می‌کند. تفاوت‌های این بندها در این دو زبان که در مقاله حاضر برای نخستین بار به آن‌ها پرداخته شد عبارتند از:

۱) در زبان روسی بندهای پیرو موصولی بر اساس ویژگی‌های اسم هسته و ضمیر اشاره‌ای که پیش از این اسم قرار می‌گیرد، به سه دسته تقسیم می‌شوند و اما در زبان فارسی بر اساس وجود یا عدم وجودی ارجاعی پس از اسم هسته دو دسته بند پیرو موصولی وجود دارد.

۲) حروف ربط وابستگی که بندهای پیرو موصولی روسی را به بند پایه ارتباط می‌دهند متعدد هستند ولیکن در زبان فارسی معاصر تنها حرف ربط "که" برای این منظور به کار می‌رود.

۳) یکی از تفاوت‌های بارز بین زبان فارسی و روسی در این مقوله، حروف ربط وابستگی بندهای پیرو موصولی و بند پایه است. در زبان روسی بند پیرو موصولی بوسیله دو نوع حرف ربط یعنی حروف ربط (ساده) (آنچه در زبان فارسی نیز اتفاق می‌افتد) و حروف ربط نقش‌پذیر به بند پایه متصل می‌شوند. حروف ربط نقش‌پذیر عبارتند از ضمائر موصولی ساده و قیود ضمیری که هم دو بند را به هم مرتبط می‌کنند و هم در بند پیرو نقش نحوی می‌پذیرند. در ضمن تقریباً تمام حروف ربط وابستگی زبان روسی اعم از نقش‌پذیر و ساده در زبان روسی با حرف ربط "که" ترجمه می‌شوند.

۴) بندهای پیرو موصولی در زبان فارسی، اعم از تحدیدی و غیر تحدیدی، قابلیت جابه‌جایی از مجاورت اسم هسته به انتهای جمله را دارا هستند ولیکن این امر در زبان روسی امکان‌پذیر نیست.

۵) بندهای پیرو موصولی میانرو در زبان روسی با دو ویرگول در ابتدا و انتها و بندهای پیرو موصولی پسرو با یک ویرگول پیش از حروف ربط وابستگی مشخص می‌شوند. اما در بندهای پیرو موصولی فارسی، استفاده از ویرگول پیش از حروف ربط ضروری نیست.

۶) نگارندگان مقاله برای آموزش بندهای موصولی که در واقع جزئی از مقوله جملات مرکب می‌باشد، بر اساس مطالعات و تجربه تدریس خود، روش‌های زیر را پیشنهاد می‌دهند:

الف) رویکرد تفاوت‌های فردی: که بر اساس آن دانشجویان بر اساس سطح، به گروه‌های قوی، متوسط و ضعیف تقسیم می‌شوند تا به فعالیت گروهی بپردازند. این رویکرد اجازه می‌دهد به گروه دانشجویان قوی، جملات مرکب و بندهای موصولی سخت و پیچیده ارائه شود اما به گروه‌های ضعیف‌تر دیگر جملات و بندهای ساده‌تر. در این رویکرد حتی ضعیف‌ترین دانشجویان نیز در فرایند کلاس و یادگیری مشارکت خواهند داشت.

ب) روش بازتولیدی: که بر انجام تمرین‌ها بر اساس نمونه استوار است. دانشجوی می‌تواند بر اساس نمونه‌های آماده، سطح دانش خود را در حوزه کاربرد حروف ربط ساده و نقش‌پذیر و علائم نگارشی در بندهای موصولی بالا ببرد و از آنها در حل تمرین‌ها استفاده کند.

پ) روش توضیحی-تصویری: که برای ارائه و تثبیت مطالب جدید به کار می‌آید. استاد می‌تواند بندهای موصولی مختلف را با حروف ربط نقش‌پذیر و ساده در قالب جدول و تصاویر و توضیحات بعدش ارائه دهد. این روش به دلیل تکیه بر بعد دیداری یادگیری، اثربخشی زیادی دارد.

ت) روش تحقیقی: که بر تلاش و جستجوی دانشجویان برای یافتن نمونه جملات دارای بندهای موصولی مختلف بر اساس اطلاعات موجود در جدول‌ها و تصاویر، تکیه دارد. به عبارت دیگر، نیمی از فرایند یادگیری به خود دانشجویان واگذار می‌شود تا از طرفی انگیزه‌اش افزایش یابد و از طرف دیگر مشارکت در کلاس به حد بالایی برسد.

A Comparative Study of Relative Clauses in Russian and Persian

Ali Saeidi¹, Mahnush Eskandari²

Abstract: *In the present study, we have studied and compared the subordinate relative clauses in complex sentences in Persian and Russian. A relative clause is the same adjective but, unlike adjective, it appears as a dependent clause in the complex sentence.*

1. PhD in Russian Language Teaching, University of Tehran, Iran
(corresponding author)

2. Associate Professor, Department of Russian Language, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

In this paper, we examine the types of Persian subordinate relative clauses and their comparison with the Russian subordinate relative clauses, the subordinate conjunctions in these two languages, the position and movement of these clauses in Russian and Persian sentences. The purpose of this study is to study, analyze and descriptive accurate comparison of the subordinate relative clauses in Persian and Russian and to extract and analyze their similarities and differences in these two languages, in order to facilitate the teaching of Russian complex sentences to Persian language students. The positions of the subordinate relative clauses are identical in the Russian and Persian complex sentences, but unlike in the Persian language, these clauses do not have the ability to move from near the reference word to the end of the sentence. Their classification, punctuation, and the subordinate conjunctions in the subordinate relative clauses in these two languages are different.

Introduction: *Clause is the Persian language unit that is made up of one or more groups and is used in the structure of a higher unit, the sentence. Subordinate relative (or adjectives) clauses that are the subject of our discussion in this study refer to sentences that begin with the subordinate conjunctions and can be interpreted as adjectives related to that noun. The relative (or adjectives) clause is the adjective used to describe a noun, with the obvious difference that the adjective usually appears as a simple or compound word, but the relative (or adjectives) clause appears as a dependent clause. The relative clauses, like adjectives and modifiers, in simple sentences express the characteristics and properties of nouns and objects, with the difference that adjectives directly describe the phenomena, but the relative clauses indirectly, that is, through the situation that It is related to the name, describe it.*

Background Studies: *The subject of relative clauses in Persian and other languages has been studied and investigated many times. In Persian, in the books of Persian grammar (Farshidvard (2013), Lazard (2014), Mahutian (2008), Nobahar (1993) and others) the subject of dependent complex sentences and various types of subordinate clauses in Persian language has been discussed in detail. Marefat and Rahmani (2009) examined the learning of English relative clauses by Persian speakers. In her book "Syntax of Complex Sentences", Skoblikova (2006) examines in detail the main clauses and types of subordinate clauses in Russian. In his book "Contemporary Russian Language: The Syntax of Complex Sentences", Fominykh (2012) examines complex sentences and subordinate clauses. In an article entitled "Comparison of the subordinate relative clauses in Russian and Ossetian", Khadashova (2009) explores the similarities and differences of these clauses in these two languages.*

Methodology and Argument: *In this study, the subordinate relative clauses in Rus-*

sian and Persian languages have been studied. The questions that we are trying to find in this article, which has been written in a descriptive-analytical method, are: What are the types of subordinate relative clauses in Persian and Russian? Is the position of these clauses the same in the dependent complex sentences in these two languages? Are these clauses able to be moved in the complex sentences of both Russian and Persian languages? Does the form of the subject in the two languages correspond to each other? How are the conjunctive words in the Russian subordinate relative clauses translated into Persian? The research hypothesis is that due to the structural differences between the Russian and Persian languages, especially the differences in the conjunctions of these two languages, the subordinate relative clauses in the dependent complex sentences in Persian and Russian are not fully compatible.

Conclusion: In the present study, the subordinate relative clauses have been studied in Persian and Russian languages and it has been shown that although these relative clauses have similarities in these two languages, they are also different from each other. Lack of sufficient knowledge of these similarities and differences causes learners of each of these two languages to make mistakes in the constructing and using of these structures in the language they are learning. The dependent conjunctions that connect the Russian subordinate relative clauses to the main clauses are numerous, but in modern Persian often the conjunction “<(ke)” is used for this purpose. The subordinate relative clauses in Persian, both dependent and independent, have the ability to move from the vicinity of the subject to the end of the sentence, but this is not possible in Russian.

Keywords: subordinate relative clause, conjunctive words, conjunctions, main clause, Russian language, Persian language

References:

- Abdollahnejad Elias, Hamideh Marefat. (2017). “Relative clauses in Persian: A small-scale corpus study”. *Linguisticae Investigationes | International Journal of Linguistics and Language Resources*. Vol. 40:2, Pp. 135–149.
- Aliakbari Ahmadreza. (2008). “Sequence in the syntactic structure of the German language, relying on the sentence parts”. *Critical language and literary studies*. vol. 1. No. 1. Fall and winter, Pp. 75-89.
- Alizadeh, Ali and Sharareh Khaleghizadeh. (2015). “Applying SS and SO

type Relative Clauses: A Comparison of Writing in Arabian Middle and Advanced Level Persian Language Learners”. *Journal of Teaching Persian to Non-Persian Speakers*, 4th year. No. 1 (9), Spring and summer., Pp. 78-59.

- Arjang, Gholamreza. (1995). *Modern Persian Grammar*. Tehran: Ghatre Pub..

- Azmoude, Hassan, and Mohammad Amouzadeh and Vali Rezaei. (2017). “A Study of the Movement of the Relative Clause in Persian Language based on the Discourse Grammar”. *Al-Zahra University Linguistics Journal*, 9th year. No. 24. Autumn., Pp. 85-59.

- Babaitseva, V. V., Maksimov, L. Yu. (1987). *Modern Russian Language: Textbook for Students of Pedagogical Institutes*. No. 2101 “Rus. lang and lit.” In 3 Parts. Part 3. Syntax and Punctuation, 2nd ed., Rev. Moscow: Prosveshenie Pub.

- Bateni, Mohammad Reza. (1985). *A Description of the Grammatical Structure of the Persian Language based on a General Theory of Language*. Tehran: Amir Kabir Pub.

- Belousova A. S.(1997). *Conjunctive Words // Russian language. Encyclopedia / Yu. N. Karaulov (Chief Editor)*. - 2nd ed., Revised. Moscow: Great Russian Encyclopedia, Drofa.

- Farshidvard, Khosro. (2013). *Detailed Modern Grammar*. 4th edition. Tehran: Sokhan Pub.

- Fominykh, B. I. (2012). *Modern Russian language: Syntax of a complex sentence, part 1*. Moscow: State Institute of the Russian Language named after A.S. Pushkin Pub.

- Givon, T. (2001). *Syntax: An Introduction, vol II*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Kasatkin L. L., Klobukov E. V., Krysin L. P., Lekant P. A. (2009). *The Modern Russian Literary Language: Textbook / Ed. by P. A. Lekant*. Moscow: AST-PRESS Pub.

- Kryuchkov S. E., Maksimov L. Yu. (2002). *Conjunctive Words // Russian Humanitarian Encyclopedic Dictionary, In 3 volumes.* / P. A. Klubkov, Supervisor of project: S.I. Bogdanov. Moscow; St. Peterburg.: VLADOS: Publ. Philol. Faculty.
- Lazard, Gilbert. (2014). *A Grammar of Contemporary Persian.* Translation by Mahasti Bahraini. 3rd edition. Tehran: Hermes Pub.
- Lecant P.A., Dibrova E.I., Kasatkin L.L. (2007). *Modern Russian language.* M.: Drofa.
- Mahootian, Sh. (1996). *Typological View on Persian Grammar.* Translated by: Mehdi Samace. 5th edition. Tehran: Markaz Pub.
- Moradi, Maryam, Ali Madayeni Avval. (2012). The category of case in Russian one-component structural schemes and how it is expressed in Persian. *Critical language and literary studies*, Vol. 5, No. 1.
- Nematzadeh, Shahin and Belgheis Roshan and Maryam Ghiasian and Mehran Ghafari. (2013). "Levels of Complexity of SS and SO type Relative Clauses in Persian-speaking Children of 3 to 6 Years". *Language Related Research*. Winter. No. 16,: Pp. 221-244.
- Nobahar, Mehrangiz. (1993). *Practical Persian Grammar.* Tehran: Rahnama Pub.
- Nurmatova, Z. Sh. (2016). Complex sentences with the subordinate relative clauses. *Modern problems of social and human sciences*. No. 3 (5), Pp. 42-47.
- Polinsky, Maria. (2008). Relative Clauses in Heritage Russian: Fossilization or Divergent Grammar?//url:https://www.researchgate.net/publication/38414435_Relative_Clauses_in_Heritage_Russian_Fossilization_or_Divergent_Grammar:
- Rasekh Mohand, Mohammad and Mojtaba Alizadeh Sahrai and Raheleh Izadifar and Maryam Ghiyasvand. (2012). "Explaining the Role of the Exit of Relative Clauses in the Persian Language". *Linguistic Researches Journal*. No.

1,; Pp. 21-40.

- Skoblikova, E. S. (2006). *Modern Russian Language: the syntax of a complex sentence*. 3rd edition. M.: Nauka Pub.
- Shvedova, N. Yu. (1980). *Russian grammar; vol. II - "Syntax"*. M.: Nauka.
- Valgina N. S., Rosenthal D. E., Fomina M. I. (2002). *Modern Russian Language: Textbook* / Edited by N. S. Valgina. 6th ed. Revised. Moscow: Logos Pub.